

مسئولیت مدنی بسترهای مجازی آنلاین در قبال اعمال کاربران

محمد غلامعلی زاده*
ابوالفضل حسام**

تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۶/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۱۷

چکیده

در نظام حقوقی ایران مستند به اصل شخصی بودن و قواعد عمومی مسئولیت، اصل بر عدم مسئولیت پلتفرم‌های آنلاین در قبال افعال کاربران‌شان است. بدیهی است که تمام مصادیق ورود ضرر در اثر فعل کاربران با واسطه پلتفرم‌ها، مشمول قاعده مسئولیت در فرض اجتماع مباشر و سبب است و اعمال این قاعده موجب تحمیل مسئولیت بر مباشر (کاربر) می‌شود مگر آنکه سبب (پلتفرم)، اقوی باشد. معیار یک نظام حقوقی بهینه در زمینه مسئولیت مدنی پلتفرم‌ها، ملاکی است که بین دو مصلحت آزادی بیان و محدود کردن محتوای نامشروع در پلتفرم‌های آنلاین، توازن برقرار کند. در ایران، مکلف نمودن مدیران پلتفرم‌ها به بازبینی و گزینش محتواها برای بارگذاری، به دلیل فرار مدیران از ریسک مسئولیت کیفری، موجب کاهش تولید محتوا خواهد شد. همچنین در برخی موارد تشخیص مشروع یا نامشروع بودن بعضی از مصادیق اعمال کاربران، امری پیچیده است؛ بنابراین باید در موارد مسئولیت مدنی، با توسعه مفهوم اقوی بودن سبب، در جایی که پلتفرم عمداً مرتکب تقصیر سنگین می‌شود، به عنوان مسئول پاسخگو باشد و در خصوص مسئولیت کیفری، چنین مسئولیتی در فرضی اعمال شود که سوء نیت پلتفرم محرز باشد.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، کاربر، پلتفرم، حقوق ایران، اعمال زیان آور.

* استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور تهران/ نویسنده مسئول (m_gholmalizadeh@pnu.ac.ir).

** استادیار گروه معارف اسلامی و حقوق جامعه المصطفی العالمیه، نمایندگی گلستان

(hesam.abolfazl@gmail.com).

مقدمه

اینترنت به‌عنوان یک پدیده منحصر به فرد، ابزار ارتباطات آنلاین است و از زمان تأسیس حجم زیادی از ارتباطات جهانی به این ابزار اختصاص یافته است. هر اندازه میزان استفاده از اینترنت افزایش یافته، ارتکاب اعمال زیان‌بار نیز در این فضا، گسترش پیدا کرده است. تقریباً هجده درصد از امریکایی‌ها شخصاً آزار آنلاین را تجربه کرده‌اند (Duggan, 2017, p.6) در این میان، شصت و دو درصد از آنها این مسئله را یک معضل بزرگ دانسته‌اند. در آلمان این آمار هشت درصد است که از میان این هشت درصد، چهل درصد افراد با رفتارهای زیان‌بار آنلاین مواجه شده‌اند (Geschke, et al., 2019, p.8) تردیدی نیست بسیاری از نقض‌های کپی‌رایت و علائم تجاری به طریق آنلاین صورت می‌گیرد. وجود پلت‌فرم‌های آنلاینی مانند ای‌بی و آمازون، هرچند امر خرید و فروش را در سطح کلانی تسهیل نموده و رشد و ارتقاء داده‌اند اما در عین حال، این پلت‌فرم‌ها، خرید و فروش محصولات تقلبی و ناقض کپی‌رایت یا علامت تجاری را نیز موجب شده‌اند. بسیاری از محتوای به اشتراک گذاشته شده در پلت‌فرم‌هایی مانند اینستاگرام، یوتیوب، توییتر، فیسبوک و سایر شبکه‌های اجتماعی نیز ممکن است غیرقانونی بوده و موجبات ورود ضرر به دیگری را فراهم آورد. در میان پلت‌فرم‌های آنلاین ایرانی نیز می‌توان به دیوار، اسنپ، دیجی کالا و آپارات اشاره کرد که حسب مورد ممکن است ابزار سوءاستفاده کاربران یا نقض حقوق افراد قرار گیرند. پلت‌فرم‌ها به رغم مرایای متعدد، ابزار تسهیل وقوع اعمال زیان‌بار توسط کاربران هستند. این اعمال زیان‌بار ریسکی برای افراد و جامعه تلقی می‌شوند و مستلزم مدیریت است. به سبب وجود مزایای متعدد، حذف و انکار کلی این پلت‌فرم‌ها نمی‌توان راه درستی برای مدیریت آنها باشد. توصیه به عدم حضور افراد در این محیط نیز نمی‌تواند راه حل باشد زیرا درست مثل این است که گفته شود افراد برای اینکه مورد سوءاستفاده قرار نگیرند، از حضور در اجتماع اجتناب کنند؛ بنابراین باید در پی راهکاری بود که در عین توجه به اقتضانات پلت‌فرم‌های آنلاین، حقوق افراد و جامعه را نیز مطمح نظر قرار دهد. در نظام‌های حقوقی مختلف نیز بر همین منهج عمل شده است. بررسی نظام‌های حقوقی امریکا و اروپا نشان می‌دهد که در این دو نظام، اصل نخستین، با عنایت به مزایای متعدد پلت‌فرم‌های آنلاین، مصونیت پلت‌فرم‌ها در قبال اعمال زیان‌بار کاربران‌شان می‌باشد. تا زمانی که پلت‌فرم‌ها، حسن نیت دارند و خلاف آن اثبات نشده، در منطقه امنی فعالیت می‌کنند که از گزند قانون در امان هستند. در حقوق ایران نیز با توجه به اصل شخصی بودن مسئولیت که در مقررات ناظر بر

فعالیت‌های اینترنتی نیز انعکاس یافته است، مصونیت پلت‌فرم‌های آنلاین در قبال اعمال زیان‌بار کاربران‌شان قابل استنباط است. اما چون مبنای این مصونیت با مبانی موجود در آمریکا و اروپا متفاوت است، در تفسیر مسائل پیرامون مسئولیت پلت‌فرم‌های آنلاین در این نظام‌های حقوقی، نتایج مختلفی به دست خواهد آمد. مسئله اصلی تحقیق حاضر این است که رژیم حقوقی حاکم بر مسئولیت پلت‌فرم‌های آنلاین در قبال اعمال زیان‌بار کاربران‌شان در نظام‌های حقوقی آمریکا، اروپا و ایران چیست؟

در تلاش برای پاسخ به این مسئله اساسی، در ادامه، ابتدا مفهوم و ماهیت پلت‌فرم‌های آنلاین مورد بررسی قرار گرفته و سپس به ترتیب رژیم حقوقی آمریکا، اروپا و در نهایت ایران، توصیف و تحلیل می‌گردد. متعاقباً وجوه و اشتراک و افتراق این نظام‌های حقوقی در مواجهه با مسئله تحقیق بررسی و تحلیل شده و در نهایت پس از ارزیابی راهکارهای ارائه‌شده در قوانین و رویه قضایی موجود در این سه نظام حقوقی، پیشنهادات لازم ارائه می‌گردد.

شایان ذکر است که در تحقیق حاضر، مراد از مسئولیت ممکن است، شخص حقوقی پلت‌فرم یا مالکان و مدیران پلت‌فرم‌های آنلاین در قبال افعال زیان‌بار کاربران خود بوده و شامل پلت‌فرم‌های آنلاین که از اهمیت کمتری ناظر بر حدوث ضرر برخوردارند، نمی‌گردد. بر این اساس، آنچه در تحقیق حاضر مورد بررسی قرار می‌گیرد، مسئولیت مدنی ناشی از فعل کاربران است و منبع جبران خسارت که حسب مورد ممکن است شخص حقوقی پلت‌فرم بوده یا مالکان و مدیران آن باشند، از نظر این تحقیق فاقد موضوعیت است.

۱. مفهوم، ماهیت و مصادیق پلت‌فرم آنلاین

در فرهنگ‌های لغت، پلت‌فرم به معنای سکویا برآمدگی موجود در جایی مسطح است که معمولاً از چوب ساخته شده و مردم هنگام گوش دادن به سخنرانی یا اجرا بر روی آن می‌ایستند.^۱ برآمدگی موجود در سطحی صاف از زمین،^۲ فضا و محلی برای گفتگو و بحث،^۳ برنامه‌های سیاسی

1. see: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/platform>.

2. <https://www.dictionary.com/browse/platform>.

3. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/platform>.

اعلام شده کاندیداهای سیاسی،^۱ از دیگر معانی این واژه در لغت می باشد.

آنلاین در لغت یعنی متصل شده به کامپیوترهای دیگر یا قابل دسترس از طریق اینترنت،^۲ استفاده از کامپیوتر برای ارتباط با کامپیوتر دیگر یا اتصال یک کامپیوتر به کامپیوتر دیگر.^۳

با این تعاریف، تا حدودی مفهوم ترکیب «پلت فرم آنلاین» نیز روشن می شود؛ محل و فضای مبتنی بر وجود کامپیوترهای متصل شده به هم (اینترنت)؛ بنابراین شامل هر فضایی می شود که استفاده از آن مستلزم وجود اتصال اینترنتی می باشد. برای مثال، استفاده از موتورهای جستجوی گوگل و یاهو یا اپلیکیشن هایی مانند اسنپ، تپسی، اوبر، دیوار و خدمات اشتراک گذاری ویدئو ...، به اینترنت نیاز دارد و بر این اساس، پلت فرم های آنلاین محسوب می شوند.

اقتصاددانان با تأکید بر جنبه بازاری پلت فرم های آنلاین، آنها را مورد تعریفی مشابه قرار داده اند؛ پلت فرم ها، تسهیل کنندگان مبادله میان انواع مختلف مصرف کنندگانی هستند که در صورت عدم وجود آنها، مبادله میان این افراد ممکن نبود؛ پلت فرم ها، واسطه معامله میان کاربران مختلف اما وابسته به یکدیگر بر مبنای شبکه می باشند (Rochet, 2003, pp.990-1029/ Rochet, 2006, pp.645-667/ Evans, 2006, p.8).

این تعریف واجد ایرادات متعددی است؛^۱ به رغم آنکه این تعریف با تأکید بر وجه بازاری و تجاری پلت فرم، ارائه شده اما به ویژگی آنلاین بودن، اشاره ای نشده است در حالی که پلت فرم های تجاری عموماً آنلاین هستند^۲ - در پلت فرم ها، لزوماً عمل متقابل بین کاربران وجود ندارد و گاه ممکن است صرفاً از یک طرف، عملی سر بزنند. برای مثال، در پلت فرم های خبری، اصولاً خوانندگان خبر، واکنش یا پیامی را برای منتشرکننده خبر ارسال نمی کنند اما انتشاردهنده از طریق پلت فرم با خوانندگان در ارتباط است.^۳ تمام استفاده کنندگان از پلت فرم ها، لزوماً مصرف کننده در معنای دقیق آن که در حقوق مصرف کننده کاربرد دارد، نیست. برای مثال در موردی که یک شرکت بزرگ در وی چت یا فیسبوک پروفایل کاربری دارد تا از این طریق با عموم در ارتباط باشد، بدون تردید نمی توان چنین شرکتی را مصرف کننده تلقی نمود.^۴ بنابراین بهتر است به جای واژه

1. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/platform>.

2. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/online>.

3. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/online>.

۴. برای مثال در تعریف مصرف کننده، بند ۶ ماده ۱ آییننامه اجرایی چگونگی صدور مجوز و نحوه نظارت بر فعالیت افراد صنفی در فضای مجازی و بازاریابی شبکه ای (موضوع مواد (۲)، (۱۲) و تبصره ماده (۸۷) قانون نظام

مصرف‌کننده از عبارت مشتری یا کاربر در تعریف پلت‌فرم آنلاین بهره برد. ۴- مقید کردن تعریف پلت‌فرم به مواردی که کاربران بدون استفاده از پلت‌فرم قادر به ارتباط متقابل نخواهند بود نیز صحیح به نظر نمی‌رسد. برای مثال، کاربران ای بی در برخی موارد می‌توانند وقتی محل سکونت یکسانی دارند، از طریق صفحات بولتن یکدیگر را جایابی کرده و به آگهی‌های هم پاسخ دهند (OECD, 2019, p.21).

باتوجه به ایرادات فوق، در گزارش ارائه‌شده از سوی این سازمان پلت‌فرم آنلاین اینگونه تعریف شده است؛ پلت‌فرم آنلاین، خدماتی دیجیتال است که ارتباط (فعل و انفعال) بین دو یا چند کاربر مجزا و در عین حال وابسته به دیگر کاربران را تسهیل می‌کند، در حالی که این کاربران از طریق اینترنت با هم در ارتباط هستند.

واژه «پلت‌فرم آنلاین» از نظر سازکان همکاری و توسعه اقتصادی، به منظور توصیف دسته‌ای از خدمات قابل دسترس اینترنتی استفاده می‌شود و شامل بازارها (Marketplaces)، موتورهای جستجو (Search Engines)، رسانه‌های اجتماعی (Social Media)، بازارهای دارای محتوای خلاقانه (Creative Content Outlets)، فروشگاه‌های اپلیکیشن (App Stores)، خدمات ارتباطات (Communications Services)، سیستم‌های پرداخت (Payment Systems)، خدمات مشتمل بر اقتصادی تعاونی یا موقتی ("Collaborative" or "Gig" Economy) و غیره می‌شود (OECD, 2019, p.20).

در قانون نمونه راجع به پلت‌فرم‌های آنلاین اتحادیه اروپا^۱ نیز پلت‌فرم با تکیه بر وجه تجاری آن تعریف شده است؛ به موجب بند ۲ ماده ۱ این قانون، کاربری پلت‌فرم‌ها شامل این موارد می‌شود: الف) توانمندسازی مشتریان به منظور انعقاد قرارداد تهیه کالا، خدمات یا محتوای دیجیتال با عرضه‌کنندگان در محیط دیجیتالی که توسط اپراتور پلت‌فرم کنترل می‌شود. ب) توانمندسازی

صنعی) مصوب ۱۳۹۶ وزارت صمت، مقرر کرده است: «مصرف‌کننده: هر شخصی که در ازای پرداخت وجه با هدف غیرتجاری و صرفاً برای مصرف خود مبادرت به خرید محصول نماید.»
۱. این قانون نمونه با الهام کامل از پیش‌نویس بحث دستورالعمل راجع به پلت‌فرم‌های واسطه آنلاین ۲۰۱۶ اتحادیه اروپا، تدوین شده است.

see: Report of the European Law Institute, Model Rules on Online Platforms, 2019, pp.47-65/ Research group on the Law of Digital Services, Discussion Draft of a Directive on Online Intermediary Platforms, EuCML. Issue 4/2016, pp.164-169.

عرضه‌کنندگان برای درج تبلیغات خود در محیط دیجیتال کنترل‌شده توسط اپراتور که قابلیت جستجو از سوی مشتریان را به منظور تماس با عرضه‌کنندگان و انعقاد قرارداد در خارج از پلت‌فرم را فراهم می‌سازد. ج) مقایسات یا خدمات توصیه‌ای را به منظور معرفی و شناساندن عرضه‌کنندگان محصولات یا خدمات یا محتوای دیجیتال مرتبط به مشتریان ارائه می‌دهند و مشتریان را به سمت وبسایت‌های عرضه‌کنندگان هدالت نموده یا جزئیات تماس با آنها را فراهم می‌کنند. یا د) امکان بازبینی و بررسی عرضه‌کنندگان، مشتریان، محصولات، خدمات یا محتوای دیجیتال عرضه‌شده توسط عرضه‌کنندگان را برای کاربران فراهم می‌کند.

مطابق بند الف از ماده ۲ همان قانون و در تعریف پلت‌فرم آمده است که پلت‌فرم عبارت است از «خدمات جامعه اطلاعاتی که یک یا چند خدمت از خدمات مقرر در بند ۲ ماده ۱ را عرضه می‌کند» (Report of the European Law Institute, 2019, pp.13-14).

۲. مسئولیت مدنی پلت‌فرم‌های آنلاین در ایران

قواعد مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران، مبتنی بر فقه امامیه به اتلاف و تسبیب قابل تقسیم است؛ در اتلاف تقصیر شرط نیست و صرف احراز رابطه سببیت برای اثبات مسئولیت کافی است. در مقابل، اصولاً مسئولیت ناسی از سببیت در ورود ضرر، منوط به احراز تقصیر شده است. ماهیت ضرر ناشی از اعمال کاربران پلت‌فرم‌های آنلاین به گونه‌ای است که شمول قواعد تسبیب بر پلت‌فرم‌ها را به ذهن متبادر می‌سازد؛ بنابراین جز در فرضی که پلت‌فرم‌ها مرتکب تقصیر نگردند، فاقد مسئولیت خواهند بود. البته این استدلال ناظر بر فرض تحقق سببیت محض در ورود ضرر است و گرنه، چون وقتی کاربری با واسطه پلت‌فرم دیوار به کسی زیان می‌زند، اجتماع مباشر و سبب حاصل شده و در نتیجه، قاعده مسئولیت در فرض اجتماع مباشر و سبب حاکم می‌شود. حکم کلی مسئولیت در این زمینه، مقتبس از نظر مشهور و اجماعی در فقه امامیه، جز در صورت اقوی بودن سبب، اصل مسئولیت مباشر است. به همین سبب است که در مسئولیت طرح‌شده در این آئین‌نامه‌ها بازتابی از قواعد عمومی مسئولیت مدنی در حقوق ایران است و مطالعه برخی مواد آنها به خوبی حکایت از این امر دارد. تأکید بر اینکه مسئولیت مدنی افراد در فضای اینترنتی صرفاً در قبال فعالیت خود آنان خواهد بود، از همان ابتدا نشان می‌دهد که شورای عالی انقلاب فرهنگی ضمن پایبندی به اصول کلی مسئولیت مدنی در ایران، از جمله اصل شخصی بودن مسئولیت، به

تصویب چنین ضوابطی همت گمارده است (نجفی و مدنی، ۱۳۹۹، ص ۴۷۴-۴۷۵).

علاوه بر این در مواد مختلف آئین نامه موصوف به عدم مسئولیت رساها، به سبب تخلف کاربران اشاره شده است. به موجب ماده ۵-۳-۱ این آئین نامه، رساها و کاربران، برای محتوایی که خود بر روی شبکه عرضه می نمایند، مسئولیت دارند. آئین نامه در ماده ۵-۳-۲، با صراحت، مسئولیت رعایت قوانین حقوق مؤلف را بر عهده کاربران قرار داده و مقرر می کند، «مسئولیت رعایت قوانین مالکیت معنوی و حق تألیف و تصنیف به عهده ارایه کننده اطلاعات در شبکه می باشد.» در آئین نامه «نحوه ارائه خدمات اطلاع رسانی و اینترنت (آوا ISP)»، کاربران، به ارائه کننده اطلاعات تعریف شده اند؛ بنابراین چنانچه شخصی، از طریق فضای اینترنت، آثار دیگری را نقض نماید، خود او مسئولیت داشته و رسا، فاقد مسئولیت خواهد بود. اطلاق این مقرر نشان می دهد که علم و جهل و عمد و سهو رساها در این زمینه اثری ندارد و در هر حال، رساها به سبب نقض حقوق مؤلف توسط کاربران، مسئولیتی نخواهند داشت.

۱۳۳

به موجب این ماده، رسا، در قبال اطلاعاتی که ممکن است ناقض حقوق مؤلف تلقی گردند، مسئولیتی نداشته و در چنین مواردی صرفاً تکلیف فیلترینگ بر عهده او می باشد. ممکن است این پرسش طرح شود که در صورت عدم اجرای تکلیف فیلترینگ و ورود زبان به صاحبان حق از جمله صاحب حقوق مؤلف، آیا رسا در برابر صاحب حق مسئولیت خواهد داشت. بدیهی است که رسا در این فرض، با وجود اصل قانونی بودن جرم و مجازات، فاقد مسئولیت کیفری است. از نظر مسئولیت مدنی نیز هر چند مرتکب تقصیر شده و مسبب نقض به حساب می آید، اما با عنایت به اینکه در فرض اجتماع سبب با مباشر، تنها مباشر مسئول خواهد بود، او مسئولیتی ندارد مگر آنکه در وضعیت خاصی اقوی از مباشر تشخیص داده شود.

برخی نویسندگان واسطه های آنلاین را دلال و امین تلقی کرده و بر همین مبنا، جز در فرض احراز تقصیر آنها مسئولیت را منتفی دانسته اند (صادقی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۱). اگرچه نتیجه این استدلال صحیح است اما تشبیه عملکرد واسطه های آنلاین از جمله پلت فرم های آنلاین به رفتار دلال، موجه به نظر نمی رسد زیرا حوزه وظایف، اختیارات و عملکرد واسطه های آنلاین با دلال بسیار تفاوت دارد. ضمن آنکه بر خلاف دلال که مطابق دستورات آمر عمل می کند، پلت فرم های آنلاین نه تنها از کاربران دستور نمی گیرند بلکه در مواردی نیز امکان کنترل رفتار آنها را دارند (ملکوتی و ساورایی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۷).

در قانون تجارت الکترونیکی، راجع به مسئولیت واسطه‌های آنلاین بحثی به میان نیامده است. تنها ماده ۷۸ این قانون اشعار می‌دارد: «هرگاه در بستر مبادلات الکترونیکی در اثر نقص یا ضعف سیستم مؤسسات خصوص و دولتی به جز در نتیجه قطع فیزیکی ارتباط الکترونیکی، خسارتی به اشخاص وارد شود، مؤسسات مزبور مسئول جبران خسارت وارده می‌باشند، مگر اینکه خسارات وارده ناشی از فعل شخصی افراد باشد که در این صورت، جبران خسارات بر عهده این اشخاص خواهد بود.»

به موجب این ماده، مسئولیت مؤسسات خصوصی و دولتی واسطه معامله بین اشخاص ثالث منوط به آن است که خسارت ایجاد شده ناشی از نقص یا ضعف سیستم این مؤسسات باشد، در غیر این صورت شخصی مسئول است که خسارت ناشی از فعل او است.

این ماده نیز بیانگر قواعد عمومی مسئولیت مدنی در ایران بوده و متضمن حکم جدیدی نیست؛ در فرضی که به دلیل نقص یا ضعف سیستم واسطه، ورود خسارت منتسب به واسطه است، خود واسطه مسئولیت دارد مگر آنکه خسارت به فعل اشخاص منتسب باشد که در این صورت، همان شخص مسئول خواهد بود. حکم مندرج در این ماده، قاعده عمومی مسئولیت در فرض سببیت محض و اجتماع مباشر و سبب را بیان می‌کند. در فرض بروز خسارت در بستر مبادلات الکترونیکی، اگر خسارت صرفاً ناشی از نقص و ضعف سیستم باشد، سیستم، سبب تلقی شده و چون خسارت منتسب به سیستم است، مسئولیت بر آن تحمیل می‌گردد اما در جایی که سیستم تقصیری ندارد، مثل موردی که خسارت در نتیجه قطع فیزیکی ارتباط الکترونیکی است، سیستم مسئولیتی ندارد. در موردی هم که خسارت به فعل اشخاص مرتبط منتسب است، حتی با فرض وجود نقص یا ضعف در سیستم، اشخاص واجد مسئولیت خواهند بود. در اینجا، شخص، مباشر بوده و سیستم، سبب تلقی می‌شود. قاعده مسئولیت در چنین فرضی، مسئولیت مباشر است مگر آنکه سبب اقوی باشد. حکم مقرر در ماده فوق، منطبق با این قاعده بیان شده است.

این ماده، در خصوص فرضی که سیستم مرتکب مالک سیستم مرتکب تقصیر می‌شود، ساکت است و تنها به مورد نقص یا ضعف سیستم اشاره کرده است. به نظر می‌رسد این سکوت را می‌توان بر پذیرش تسری قواعد عمومی مسئولیت مدنی که همان قاعده اعمالی در فرض اجتماع مباشر و سبب است، تعبیر نمود؛ بنابراین چنانچه تقصیر سیستم به حدی باشد، که وی را به سبب اقوی مبدل کند، سیستم مسئول است در غیر این صورت، شخص عامل بروز زیان مسئولیت دارد.

ممکن است قواعد دیگری را در این زمینه مجرا دانست. در نظام حقوقی ایران، بر خلاف برخی نظام‌های حقوقی مانند امریکا، مسئولیت ناشی از فعل غیر، به‌عنوان یک اصل کلی وجود ندارد و تنها در برخی موارد منصوص مانند پرداخت دیه از سوی عاقله یا بیت‌المال و از باب مواسات اجتماعی برقرار است (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۱۵، ص ۵۰۸) بنابراین در فرضی که پلت‌فرم در نتیجه ورود زیان به ثالث منتفع می‌شود، نمی‌توان با اعمال قاعده مسئولیت ناشی از فعل غیر یا داراشدن ناعادلانه، مسئول پنداشت زیرا در این حالت، نه می‌توان بین کاهش و افزایش دارایی شکل‌گرفته، رابطه‌ای مستقیم را محقق دانست و نه این مورد از مصادیق منصوص مسئولیت ناشی از فعل غیر در ایران است.

با این وجود، ماهیت عمل پلت‌فرم‌های آنلاین به گونه‌ای است که اعمال رژیم عام مسئولیت مدنی نمی‌تواند اقتضانات آن را برآورده سازد. برای مثال، در مواردی که پلت‌فرم آنلاین قادر است با صرف وقت و هزینه متعارف از وقوع تخلفی زیان‌بار جلوگیری کند، در صورت بروز تخلف و ورود زیان به ثالث، می‌توان با توسعه مفهوم اقوی بودن سبب، پلت‌فرم آنلاین را در قیاس با کاربر متخلف (مباشر)، سبب اقوی تلقی و مسئول دانست این درحالی است که اعمال قواعد عام، منتهی به مسئولیت کاربر خواهد بود زیرا عمل کاربر رابطه سببیت بین تقصیر پلت‌فرم و وقوع زیان را قطع می‌کند.

با این حال ممکن است با توجه به ماهیت خاص فعالیت پلت‌فرم‌های آنلاین که ظاهراً مجرای عبور اطلاعات بوده و خود نقشی در عملکرد کاربران‌شان ندارند، ادعا شود که پلت‌فرم‌های آنلاین نه می‌توانند مباشر نقض قرار گیرند و نه سبب آن و حسب مورد ممکن است شرط ورود ضرر به حساب آیند.

۳. تعیین ماهیت عمل پلت‌فرم‌ها در صورت وقوع ضرر

تردیدی نیست که بحث در خصوص مسئولیت مدنی غیر مستقیم پلت‌فرم‌های آنلاین تنها زمانی ممکن است که ابتدائاً کاربری با استفاده از امکانات پلت‌فرم، به حقوق دیگران آسیب بزند؛ بنابراین حسب تعریف، کاربر ناقض، مباشر نقض حق بوده و سوال اینجاست که آیا می‌توان پلت‌فرم آنلاین را سبب نقض و ورود ضرر تلقی نمود؟

پاسخ به این پرسش را با طرح یک فرض در مورد نقض حقوق ادبی و هنری مورد بررسی و

تحلیل قرار می‌دهیم. یکی از حقوق مادی صاحبان آثار ادبی و هنری، حق انتشار عمومی اثر است. برای مثال، کسی که قطعه موسیقایی می‌سازد، حق اجرای عمومی اثر نیز با خود او است و دیگران بدون کسب مجوز از او چنین حقی ندارند. از سوی دیگر، اجرای عمومی اثر محقق نمی‌شود مگر آنکه شخص در سالنی با تماشاچیان متعدد (سالن کنسرت)، اقدام به اجرای اثر نماید. بدیهی است در اینجا، ضرورتاً محلی عمومی برای تحقق نقض اثر ادبی و هنری (حق مادی اجرای عمومی اثر)، لازم است. این امر اصولاً توسط صاحبان سالن‌های اجرا محقق می‌گردد. تا سالن اجرایی نباشد که تماشاچیان در آن گرد هم آمده تا نظاره‌گر اجرای اثر باشند، قطعاً نقض حق اجرای عمومی اثر نیز ممکن نخواهد بود؛ بنابراین در این حالت، چنانچه، صاحب سالن اجرا، عالم به وقوع نقض اثر ادبی و هنری غیر باشد، آیا نمی‌توان، صاحب سالن اجرا را سبب نقض حق تلقی نمود؟ (نجفی، صادقی و شهبازی‌نیا، ۱۳۹۸، ص ۱۷۸ به بعد)، در حالی که در این مورد نیز امکان ارائه این گزاره که سالن اجرا صرفاً محل اجرای اثر ناقض بوده و بنابراین به مانند پلت‌فرم‌های آنلاین، نقشی در تحقق ورود ضرر ندارد. به نظر می‌رسد که در این موارد، واسطه ورود ضرر، سبب تلقی شده و امکان تحمیل مسئولیت بر آن وجود دارد.

در خصوص پلت‌فرم‌های آنلاین نیز به همین ترتیب می‌توان استدلال کرد. ضمن آنکه مسئولیت پلت‌فرم‌های آنلاین در امریکا و اروپا نیز مقید به حصول شرایطی از جمله علم یا عمد مالکان پلت‌فرم به وجود محتوای زیان‌بار می‌باشد. در اینجا، علم مالک پلت‌فرم به وجود محتوای ناقض، مستمسکی است که وی را سبب ورود ضرر قرار می‌دهد. به همین دلیل است در جایی که پلت‌فرم آنلاین صرفاً مجرای عبور اطلاعات یا ذخیره آنها بوده، در صورت ارتکاب فعل زیان‌بار از سوی کاربر، مسئولیتی متوجه مالک پلت‌فرم نیست.

وانگهی، مطابق نظریه‌های جدید در حوزه مسئولیت مدنی که در برخی قوانین و مقررات ایران نیز انعکاس یافته، بر خلاف گذشته، مسئولیت صرفاً متوجه مباشر یا سبب نیست بلکه هر کجا عرف، ورود زیان را به عامل مشخصی مستند بدانند، تردیدی در مسئولیت وجود ندارد. به موجب ماده ۴۹۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، «جنایت در صورتی موجب قصاص یا دیه است که نتیجه حاصله مستند به رفتار مرتکب باشد اعم از آنکه به نحو مباشرت یا به تسبیب یا به اجتماع آنها انجام شود.» با استفاده از وحدت ملاک این ماده می‌توان گفت که مسئول کسی است که قطع نظر از عنوانی که دارد، ورود ضرر به وی مستند باشد (ر.ک: رمضانیان سیاهکلودی و دیگران، ۱۳۹۹،

ص ۲۸۸). از سوی دیگر در حقوق اسلام، صرف انتساب ضرر به شخص، موجب مسئولیت است. به نظر نمی‌رسد که محدود کردن حکم وضعی مسئولیت جبران خسارت به عناوینی چون مباشرت و سببیت، با مقاصد شریعت هماهنگ باشد.

۴. شرط عدم مسئولیت پلت‌فرم‌های آنلاین در ایران

اغلب پلت‌فرم‌های آنلاین در ایران، شرط عدم مسئولیت را در زمره شروط ارائه خدمات خود قید می‌کنند.^۱ البته این شرط عدم مسئولیت صرفاً جنبه تأکیدی دارد و گرنه طبق قواعد عمومی مسئولیت مدنی در ایران، پلت‌فرم‌های آنلاین چون واسطه هستند، در قبال اعمال کاربران خود که مباشر ورود ضرر محسوب می‌شوند، سبب تلقی شده و اصولاً فاقد مسئولیت می‌باشند. در جایی که ورود ضرر به غیر منتسب به کاربر پلت‌فرم است، تردیدی نیست که شرط عدم مسئولیت صرفاً جنبه تأکیدی دارد اما ممکن است در برخی موارد، پلت‌فرم آنلاین سبب اقوی بوده و در نتیجه با استفاده از مزایای چنین شرطی خود را از زیر بار مسئولیت برهاند. در این مورد باید ابتدا مصادیقی که ممکن است پلت‌فرم آنلاین سبب اقوی باشد مورد بررسی قرار گیرد. برای مثال در مورد پلت‌فرم‌های آنلاین حمل و نقل مسافر مانند اسنپ و تپسی، در فروض عادی اصولاً راننده مسئول است و شرکت اسنپ یا تپسی اقوی تلقی نمی‌شود. اما در فرض خاصی ممکن است شرکت اسنپ برای مثال عمدی در ورود خسارت به دیگری داشته باشد و در عین حال، راننده اسنپ به دلیلی مثل

۱. به موجب بند ۱ ماده ۴ شرایط استفاده از خدمات هوشمند جابجایی مسافر تپسی برای کاربران مسافر، «تپسی خدمات حمل و نقل ارائه نمی‌کند، بلکه تنها با ایجاد یک پل ارتباطی بین مسافران و سفیران حمل و نقل مسافران را تسهیل می‌نماید. بدین توضیح که در تپسی، سفیر میان پذیرش درخواست سفر یا رد آن مخیر است و مسافر نیز پس از ارسال درخواست سفر و مشخص شدن سفیر می‌تواند از درخواست خود انصراف دهد. بدین وصف، هر سفری که در قالب این برنامه نرم‌افزاری صورت می‌گیرد یک قرارداد مستقل فی‌مابین سفیر و مسافر است و تپسی تنها زمینه انعقاد این قرارداد را میان مسافران و رانندگان در هر سفر مهیا می‌کند. از این رو، شرکت مسئولیت حقوقی یا کیفری در قبال اتفاقات حین سفر ندارد. بر اساس بند ۱ ماده ۶ شرایط و قوانین استفاده از خدمات اسنپ و طرف تجاری در سوپر اپ، مسئولیت همه اقدامات و افعال کاربران که ناشی از عدم رعایت قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران از جمله قانون مجازات اسلامی (ارتکاب جرم در هنگام استفاده از خدمات اپلیکیشن اسنپ از جمله سفر یا سوپر اپ اسنپ) و قوانین مدنی (ورود خسارت به اموال کاربران) باشد، برعهده شخص متخلف بوده و شرکت و طرف تجاری هیچ‌گونه مسئولیتی در قبال اعمال و افعال فوق نداشته و نخواهند داشت...».

صغر سن، ضعیف‌تر از شرکت به‌نظر آید، در اینجا، شرکت، سبب اقوی، محسوب شده و طبق قاعده عمومی باید مسئول باشد.

حال پرسش این است که آیا شرط عدم مسئولیت می‌تواند چنین مسئولیتی را نیز از دوش پلت‌فرم بردارد؟

پاسخ به این سوال به‌نظر منفی است زیرا شرط عدم مسئولیت به‌عنوان یک عامل قراردادی تا جایی حجیت داشته و مشروع است که عمل به آن مخالف قانون یا نظم عمومی نباشد. پذیرش شرط عدم مسئولیت در مورد تقصیر عمدی، موجب اختلال در نظم عمومی شده و با مصالح اجتماعی سازگار نیست.

۵. سطح مصونیت پلت‌فرم‌های آنلاین از مسئولیت در ایران

در نظام حقوقی ایران نیز با اتکا به قواعد عمومی مسئولیت مدنی از جمله قاعده مجرا در فرض اجتماع مباشر و سبب، در فرض تحقق خطای زیان‌بار توسط کاربران و با استفاده از پلت‌فرم‌های آنلاین، صرفاً کاربر به‌عنوان مباشر واجد مسئولیت مدنی است و پلت‌فرم در این زمینه مسئولیتی ندارد یا به عبارت دیگر مصونیت کامل از مسئولیت دارد. از این حیث، میتوان وجوه اشتراکی را میان نظام حقوقی ایران با سایر نظام‌های حقوقی دنیا مشاهده نمود. به‌عنوان مثال، در نظام حقوقی بسیاری از کشورها از جمله آمریکا و کشورهای اروپایی، اصل نخست این است که پلت‌فرم‌های آنلاین در قبال اعمال زیان‌بار کاربران خود مسئولیت ندارند و اصولاً در پناهگاه امنی فعالیت می‌کنند که جز در فرض احراز قصور یا تقصیری که به نوعی عمل زیان‌بار را به آنها منتسب کرده یا آنها را از وضعیت بی‌طرفی خارج سازد، مصون از مسئولیت هستند. به‌نظر میرسد در نظام حقوقی ایران، پلت‌فرم‌های آنلاین میتوانند با اتکا به اصولی مانند آزادی بیان و حرمت حریم خصوصی، از مداخله ابتدایی و کلی در ارائه محتوا از سوی کاربران منع شوند. همچنین دادگاه‌های ایرانی، سایت‌های آنلاین را مکلف به بررسی اولیه محتوای بارگذاری شده می‌دانند، در غیر این صورت واجد مسئولیت خواهند بود حتی اگر فوراً و به محض وقوف به وجود محتوای ناقص، آن را حذف کنند. این محدودیتها در اروپا نیز وجود دارد هرچند اعمال قانون در مقایسه با ایران با شدت بیشتری و به‌شکل سخت‌گیرانه‌تری انجام میشود. در واقع، در نظام حقوقی ایران و حداقل در مورد مسئولیت کیفری، تکلیفی عمومی و کلی بر عده پلت‌فرم‌های آنلاین به منظور کشف و حذف

محتوای ناقص کپی‌رایت گذاشته شده است اما نارسایی‌هایی در زمینه اعمال قوانین حقوقی در این زمینه وجود دارد. در برخی از نظام‌های حقوقی دنیا نظیر امریکا جز در صورت احراز شرایطی مشخص مانند تقصیر پلت‌فرم‌ها یا وجود حق و امکان کنترل و نظارت بر کاربران به انضمام حصول منفعت مالی مستقیم برای پلت‌فرم در اثر وقوع عمل زیان‌بار توسط کاربر یا تداوم ارائه خدمات به کاربر پس از حصول علم و آگاهی نسبت به وقوع خطای کاربر، از مسئولیت اعمال زیان‌بار کاربران خود مصون هستند. به نظر می‌رسد، از این حیث، نقطه ضعفهایی در نظام حقوقی ایران وجود داشته باشد. یکی ضعف در اجرای سخت‌گیرانه قانون موجود و دیگری متهم‌شدن پلت‌فرم‌های آنلاین صرف ارتکاب عمل مجرمانه اما بدون هرگونه قصد سوءاستفاده و صرفاً به دلیل خطا.

در مورد نقض علامت تجاری از طریق پلت‌فرم‌های آنلاین در نظام حقوقی ایران و با عنایت به اعمال قواعد عمومی مسئولیت مدنی، نقض علامت تجاری نیز مشمول همان قواعدی قرار می‌گیرد که پیش‌تر گفته شد، اما در فرض بررسی مسئولیت کیفری، مستفاد از آراء بررسی شده، پلت‌فرم‌های آنلاین تکلیف بررسی پیشینی محتواها و کشف و حذف آنها را در صورت احراز نامشروع بودن، بر عهده دارند. در دادگاه‌های برخی از کشورها نظیر امریکا، پلت‌فرم‌ها به سبب واسطه‌گری در نقض علامت تجاری، فاقد مسئولیت هستند اما، دادگاه‌های اروپایی، چنین پلت‌فرم‌هایی را در قبال نقض علامت تجاری توسط کاربران مسئول تلقی کرده‌اند؛ بنابراین در مورد نقض علامت تجاری از طریق پلت‌فرم‌های آنلاین، نظام حقوقی ایران با کشورهای اوپایی شباهت بیشتری دارد. با این وجود، نقص بارز موجود در نظام حقوقی ایران این است که انگیزه و نفع مادی یا معنوی پلت‌فرم‌ها برای ارتکاب به عمل مجرمانه را در نظر نمی‌گیرد. به همین دلیل، ممکن است در برخی موارد، صرفاً به دلیل یک اشتباه، عمل پلت‌فرم مجرمانه و مستوجب پذیرش مسئولیت تشخیص داده شود.

در ایران، سطح مصونیت پلت‌فرم‌های آنلاین از مسئولیت، ناشی از واسطه‌گری آنها در مبادلات تجاری نیز می‌باشد. این امر به این دلیل است که مصالح راجع به اقتصاد دیجیتال و نقش بی‌بدیل آن در رشد و توسعه مبادلات تجاری بهینه، از اهمیت زیادی برخوردار است. با این وجود، به نظر می‌رسد که بهتر است در نظام حقوقی، مصونیت‌های اعطایی به پلت‌فرم‌های آنلاین مانند کشورهای اروپایی کمتر شود زیرا توجه خاص نظام‌های حقوقی در خصوص مقابله با رقابت

نامشروع تجاری امری ضروری و حائز اهمیت میباشد زیرا اعطای این امتیازات در کنار مزایای احتمالی، میتواند آسیبهای جبرانناپذیری را نیز به دنبال داشته باشد.

شایان ذکر است به رغم ابتدای کلی مقررات مسئولیت پلت فرمها بر اصول عمل گرایانه مانند رشد و توسعه تجاری و اقتصادی، بسیاری از آنها با اصول اخلاقی مسئولیت مدنی نیز منطبق هستند؛ برای مثال، مصونیت پلت فرمهایی که صرفاً نقش کانال عبور محتوا را دارند، از نظر ارکان مسئولیت مدنی نیز موجه به نظر می رسد چه آنکه در این حالت، پلت فرم، فاقد تقصیر بوده، زیان وارده در اثر عمل کاربر، به آن منتسب نیست.

در حقوق ایران، باید در پی مبانی دیگری برای توجیه عدم مسئولیت مدنی پلت فرمها در قبال اعمال زیان بار کاربران شان بود؛ دلیل عدم مسئولیت پلت فرمها به سبب اعمال زیان بار کاربران، رعایت اصل شخصی بودن مسئولیت در نظام حقوقی ایران و نیز اجرای قاعده مسئولیت در فرض اجتماع مباشر و سبب است که به موجب آن مباشر (کاربر) مسئول است مگر آنکه سبب (پلت فرم)، اقوی باشد؛ بنابراین در تفسیر سایر جنبه های و مسائل پیرامون مسئولیت آن نیز بر همین مبنا قابل تفسیر است در حالی که تفسیر چنین مسائلی در بسیاری از نظامهای حقوقی دنیا، بر پایه مصلحت رشد و توسعه اقتصادی بازارهای تجاری دیجیتال، اصولی همچون آزادی بیان و حریم خصوصی و توازن میان حراست از حقوق افراد و رقابت آزادی تجاری انجام می شود.

۶. ارزیابی و تجزیه و تحلیل یافته ها

پلت فرمهای آنلاین صحنه تراجم حقوق های مختلف است؛ حق آزادی بیان و حق بر حریم خصوصی از یک سو و از سوی دیگر، حق افراد به تضمین حقوق مادی و معنوی در این عرصه. علاوه بر این حق کشورها نسبت به رشد و توسعه تجاری و اقتصادی نیز می تواند در این صحنه ایفای نقش نماید. نظامهای حقوقی مختلف در مواجهه با چنین عرصه پر تلاطمی، حسب مبنای انتخابی خود، مسیرهای نسبتاً متفاوتی را در عین وجود اشتراکات متعدد برگزیده اند که هر یک از زاویه نگاهی خاص، ممکن است مزایا یا معایبی داشته باشد؛ مصونیت مطلق پلت فرمهای آنلاین از مسئولیت، اگر چه در راستای حراست از اصول آزادی بیان و حریم خصوصی افراد و نیز رشد و توسعه اقتصادی، امری مثبت ارزیابی می شود اما در عین حال، با اصول کلی مسئولیت مدنی و اخلاق منافات دارد چه آنکه برخی از دادگاهها حتی با فرض احراز عمد یا تقصیر پلت فرم در عدم

حذف یا قطع دسترسی به محتوای ناقص پس از اطلاع پلت فرم از وجود چنین محتوایی، با استناد به مصونیت مقرر در ماده مزبور، حکم به عدم مسئولیت پلت فرم می نمایند. درست است که در جایی که پلت فرمها صرفاً نقش مجرای عبور دارند، ناشر محتوا تلقی نشده تا مشمول حکم مسئولیت واقع شوند اما در موردی که پس از آگاهی یافتن از وجود محتوای ناقص در فضای پلت فرم، از حذف آن خودداری می کنند، عرفاً ضرر وارده به صاحب حق به پلت فرم نیز منتسب است. از طرف دیگر، حسن نیت پلت فرمها نیز مبحث مهمی است که وقتی با حصول علم از حذف محتوای ناقص خودداری می شود، حسن نیت آنها نیز دیگر محرز نبوده و به نظر می رسد دست کم نظامهای حقوقی می توانند در چنین مواردی، دست از مصونیت مطلق مقرر در ماده مزبور، بردارند. به همین دلیل است که برخی نویسندگان در نقد مصونیت مطلق مقرر و استناد رویه قضایی به آن از این ماده با عنوان «قاعده حسن نیتی که مستلزم عمل با حسن نیت نیست» یاد کرده اند (Sevanian, 2014, pp.121-146) در مقابل، به نظر می رسد که رویه متخذه در خصوص نقض کپی رایت و علائم تجاری از طریق پلت فرمهای آنلاین مطلوب است زیرا در جایی که حسن نیت پلت فرم مخدوش می شود، مطابق قانون کپی رایت در عصر دیجیتال، مصونیت نخستین نیز منتفی شده و حکم به مسئولیت پلت فرمها می شود.

اعمال معیار «اخطار و حذف» به خوبی می تواند جمع بین مصالح کند با این توضیح که علاوه بر توجه به مصونیت نخستین پلت فرمها، حقوق افراد را نیز مدنظر قرار داده و مصونیت مزبور را تا جایی مورد احترام قرار دهد که عدم حسن نیت پلت فرم محرز نشده است. در واقع، قوانین نظام حقوقی در راستای تعیین مسئولیت مدنی پلت فرمها باید به گونهای باشد که نه تنها با این اصل عمومی که هر کس باید خودش هزینه های مدیریت اموالش را تحمل کند، منافات نداشته باش بلکه به لحاظ مصالح اجتماعی نیز باید با اهداف رشد و توسعه تجاری و اقتصادی سازگار باشد. علاوه بر این بایستی با اصول مقرر در کنوانسیون حقوق هم هماهنگی و سازگاری داشته باشد.

مواجهه نظام حقوقی ایران با موضوع مسئولیت مدنی پلت فرمهای آنلاین در قبال اعمال زیان بار کاربران، به طور کلی با اصول اخلاقی مسئولیت از جمله اصل شخصی بودن آن منطبق بوده و به نحو بالعرض در جهت رشد و توسعه پلت فرمهای آنلاین مؤثر است اما در مورد برخی مصادیق نمی تواند راهکار مناسبی تلقی گردد. علاوه بر این رویکرد کیفری دادگاهها نسبت به عملکرد پلت فرمها نیز مطلوب ارزیابی نمی شود زیرا اولاً مکلف نمودن مدیران پلت فرمها به بازبینی و

گزینش محتواها برای بارگذاری در پلت فرم، نه تنها به دلیل فرار مدیران پلت فرمها از ریسک مسئولیت کیفری، موجب کاهش شدید تولید محتوا خواهد شد، بلکه در برخی موارد تکلیف ما لا یطاق محسوب می شود زیرا ارزیابی و تشخیص مشروع یا نامشروع بودن بعضی از مصادیق اعمال کاربران، امری پیچیده است که ملاکات مخصوص به خود را دارد. برای مثال، تشخیص نقض کپی رایت و علامت تجاری برای مدیر پلت فرم به آسانی ممکن نیست، تا تکلیف حذف مصادیق ناقض کپی رایت یا علامت تجاری بر او موجه تلقی گردد. در برخی از موارد نیز ممکن است برخی از محتواهای مشکلددا به صورت ناخواسته و بدون اینکه نفع مادی یا معنوی برای ذینفعان پاتفرم آنلاین داشته باشد؛ سبب تحمیل مسئولیت کیفری بر آنها شود که چندان عادلانه به نظر نمی رسد؛ بنابراین دست کم به نظر می رسد که دادگاهها باید در خصوص برخی مصادیق، از عموم و اطلاق مفاد آرائی که در این زمینه بررسی شد، دست شسته و از معیارهای دیگری مانند «اخطار و حذف» استفاده نمایند.

به نظر می رسد معیار یک نظام حقوقی بهینه در این زمینه، ملاکی است که تلاش نماید تا بین دو مصلحت آزادی بیان و محدود کردن محتوای ناشمروع در پلت فرمهای آنلاین، توازن برقرار شود. به موجب قانون موسوم به ضمانت اجرای شبکه ۲۰۱۸، شبکه های اجتماعی بزرگ مانند فیسبوک و توئیتر، اگر در عدم حذف محتوای غیرقانونی آنلاینی که بیست و چهار ساعت از گزارش آن گذشته، پافشاری نمایند، تا پنجاه میلیون پوند جریمه خواهند شد. این ملاک مزایای مختلفی دارد از جمله آنکه، صرف عدم حذف محتوای ناقض، موجبات مسئولیت پلت فرم آنلاین را فراهم نمی کند بلکه «پافشاری» بر این عمل و تکرار آن است که چنین نتیجه ای را به دنبال می آورد. گنجاندن این امر در نظام حقوقی ایران در خصوص تبیین مسئولیتهای پلت فرمهای آنلاین میتواند به بهبود کیفیت و کارایی آن کمک قابل توجهی نماید.

نتیجه و پیشنهاد

وجود پلت فرمهای آنلاین در عصر کنونی به یک نیاز بنیادین تبدیل شده است. در عین حال، ماهیت خاص عملکرد این پلت فرمهای آنلاین محیطی را فراهم آورده است که ریسک ورود زیان به حقوق و منافع افراد را تشدید نموده است. افراد به راحتی قادرند تا با استفاده از پلت فرمهایی مانند فیسبوک، واتساپ، دیوار، اسنپ و...، حسب مورد ضمن سوء استفاده از حقوق و منافع

افراد، به ورود زیان به آنها مبادرت نمایند. بدون تردید، حذف کلی پلترها در راستای مقابله با چنین سوءاستفاده‌هایی علاج کار نیست بلکه باید رژیم تعریف شود که ضمن احترام به عملکردهای مشروع و قانونی پلترها، حقوق و منافع فردی اشخاص را نیز لحاظ کند. پلترهای آنلاین نقش عمده‌ای در تجارت و اقتصاد کنونی ایفا می‌کنند بنابراین در تفسیر مسائل پیرامونی آن نیز باید به کارکرد مزبور توجه شود. عدم توجه به چنین مبنایی در حقوق ایران، هرچند ممکن است با عنایت به اصل شخصی بودن مسئولیت، مصونیت ابتدایی پلترهای آنلاین را استنباط کرد اما چنین برداشتی سایر مسائل پیرامونی این حوزه را پوشش نداده و ممکن است در برخی موارد به نقض غرض منتهی شود. تأکید بر قواعد عمومی مسئولیت مدنی نباید به توقف کارکرد پلترهای آنلاین منتهی شود. در حقوق ایران، گاهی با تکیه بر اصل شخصی بودن مسئولیت، مسئولیت مدنی پلترهای آنلاین در فرضی که تحمیل مسئولیت بر آنان سزاوار به نظر می‌رسد، انکار می‌شود (مسئولیت مدنی) و یا آنکه در برخی موارد، پلترهای آنلاین بدون مبنایی مشخص، مسئول واقع می‌گردند (مسئولیت کیفری). علاوه بر این به نظر می‌رسد معیار یک نظام حقوقی بهینه در این زمینه، ملاکی است که تلاش نماید تا بین دو مصلحت آزادی بیان و محدودکردن محتوای ناشروع در پلترهای آنلاین، توازن برقرار شود. مکلف نمودن مدیران پلترها به بازبینی و گزینش محتواها برای بارگذاری در پلتر، نه تنها به دلیل فرار مدیران پلترها از ریسک مسئولیت کیفری، موجب کاهش شدید تولید محتوا خواهد شد، بلکه در برخی موارد تکلیف ما لا یطاق محسوب می‌شود زیرا ارزیابی و تشخیص مشروع یا نامشروع بودن بعضی از مصادیق اعمال کاربران، امری پیچیده است که ملاکات مخصوص به خود را دارد؛ بنابراین با توجه به نتایج حاصل از این پژوهش پیشنهاد می‌شود در موارد مسئولیت مدنی، با توسعه مفهوم اقوی بودن سبب، در جایی که پلتر عمده داشته یا مرتکب تقصیر سنگین می‌شود، به عنوان مسئول پاسخگو باشد و در خصوص مسئولیت کیفری نیز پیشنهاد می‌گردد، چنین مسئولیتی در فرضی اعمال شود که سوء نیت پلتر محرز باشد؛ بنابراین تحمیل تکلیف بازبینی محتوای منتشره در پلترها از سوی کاربران بر مدیران پلترها که در رویه قضایی ایران به چشم می‌خورد، نامطلوب ارزیابی شده و قابل توصیه به نظر نمی‌رسد.

منابع

۱. رمضانیان سیاهکلرودی، عباس، ستار زرکلام و عبدالرسول دیانی؛ «مسئولیت مدنی واسطه‌های ارائه خدمات اینترنت با تأکید بر نقض مالکیت فکری در فضای سایبر»، مطالعات حقوق بشر اسلامی؛ ش ۱۸، بهار و تابستان ۱۳۹۹، ص ۲۷۳-۲۹۲.
۲. صادقی، حسین؛ «مسئولیت مدنی واسطه‌ها و تأمین‌کنندگان خدمات ارتباطات»، مطالعات حقوق خصوصی؛ ش ۲، تابستان ۱۳۸۹، ص ۱۹۹-۲۱۸.
۳. عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین بن علی؛ مسالک‌الافهام إلى تنقیح شرائع الإسلام؛ ج ۱۵، قم: مؤسسه المعارف‌الاسلامی، ۱۴۱۳ق.
۴. ملکوتی، رسول و پرویز ساورایی؛ «درآمدی بر مسئولیت مدنی در فضای سایبر»، پژوهش حقوق خصوصی؛ ش ۱۵، تابستان ۱۳۹۵، ص ۱۲۹-۱۴۹.
۵. نجفی، حامد و مهسا مدنی؛ مشارکت در نقض اموال فکری در حقوق ایران و امریکا؛ تهران: میزان، ۱۳۹۹.
۶. نجفی، حامد، محمود صادقی و مرتضی شهبازی‌نیا؛ «نقض نیابتی کی‌رایت در حقوق ایران و امریکا»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی؛ ش ۲، تابستان ۱۳۹۸، ص ۱۵۹-۱۸۵.
7. Duggan, M.; *Online Harassment*; Washington, DC: Pew Research Center, 2017.
8. Evans, D., Hagiu, A. and Schmalensee, R. *Invisible Engines; How Software Platforms Drive Innovation and Transform Industries*; MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2006.
9. Geschke, D., Klaßen, A., Quent, M. and Richter, C. *Hass im Netz: Der schleichende Angriff auf unsere Demokratie. Eine bundesweite repräsentative Untersuchung*; Jena, Germany: Institut für Demokratie und Zivilgesellschaft, 2019.
10. OECD. *An Introduction to Online Platforms and Their Role in the Digital Transformation*; OECD, Publishing, Paris, 2019.
11. Rochet, J. and Tirole, J. *Two-sided markets*; "A progress report The

Rand", *Journal of Economics*; vol.35, no.3, 2006.

12. Rochet, J. and Tirole, J.; "Platform competition in two-sided markets", *Journal of the European Economic Association*; vol.1, no.4, 2003.
13. Sevanian, M.; "Section 230 of the Communications Decency Act: A 'Good Samaritan' Law Without the Requirement of Acting as a 'Good Samaritan'", *UCLA Entertainment Law Review*; vol.21, no.1, 2014.

